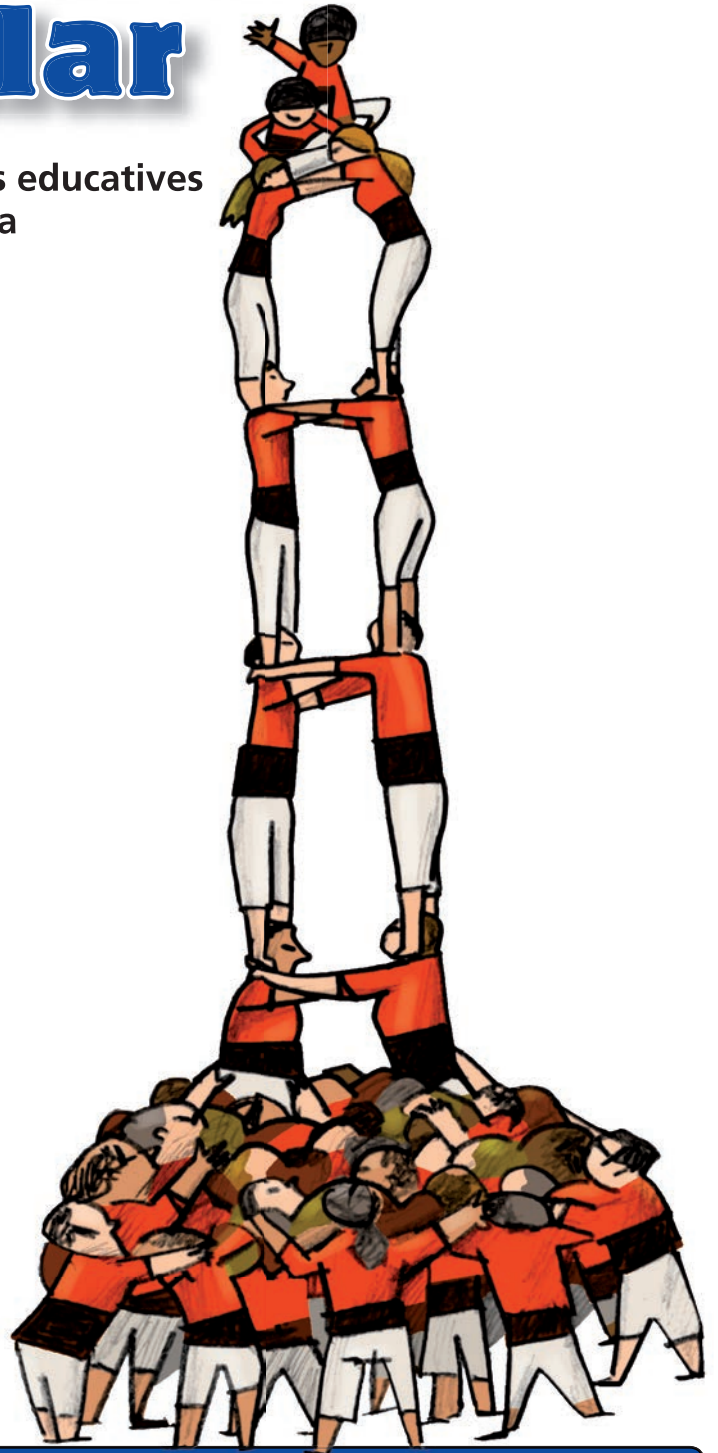

Fes teva la cultura popular

Programa d'activitats educatives
a les Cases de la Festa

Un quatre de vuit amb folre i...?

Educació secundària obligatòria

Índex

1. INTRODUCCIÓ	3
1.1. Presentació	
1.2. Objectius didàctics	3
1.3. Activitats	4
2. PREVISITA	5
2.1. La cultura popular, un bé per a tothom	5
a) Presentació	5
b) Contingut	5
La cultura popular, un bé per a tothom.	5
Podrien arribar a ser patrimoni de la humanitat?	7
Defensa el teu patrimoni cultural	8
c) Cloenda	8
2.2. Un quatre de vuit amb folre i...?	8
a) Presentació	8
b) Contingut	9
Un quatre de vuit amb folre i... ?	9
D'on vénen i cap a on van?	10
c) Cloenda. Informacions sobre la visita	11
3. VISITA. Un quatre de vuit amb folre i...?	12
3.1. Dades tècniques	12
3.2. Presentació i propòsit	12
3.3. Objectius	12
3.4. Continguts de la sessió	12
4. POSTVISITA	13
4.1. Presentació	13
4.2. Fes teva la festa	13
4.3. Per anar més enllà	14
ANNEX 1: Fitxes per a l'alumnat d'Educació secundària obligatòria	15
ANNEX 2: Recursos	22

1. Introducció

1.1. Presentació

La Xarxa de Cases de la Festa ofereix als centres educatius de la ciutat un programa d'activitats que tenen l'objectiu de **divulgar la cultura tradicional i popular d'una forma participativa i motivadora**.

En elaborar la proposta que teniu a les vostres mans, s'ha trobat fonamental destacar **el valor de la cultura popular i tradicional com a patrimoni intangible**, que cal preservar perquè ens aporta una identitat cultural com a grup que conviu en un mateix territori. Així mateix, se'n destaca el valor **integrador, representatiu i de cohesió social**.

També es pretén que els joves apreciïn aquestes manifestacions, a més del seu valor cultural intangible, pel seu valor tradicional (i a l'hora contemporani) i popular. El material que tot seguit us presentem emfatitza en el fet que per mantenir viu aquest patrimoni es necessita la **implicació** i la **participació** de tothom, ja sigui gaudint d'aquestes activitats culturals com a espectadors o com a part activa de la seva posada en escena.

En conclusió, l'activitat els ha de permetre accedir a **experiències d'un alt valor personal i cultural com són la integració, la participació, la identitat cultural, la cooperació i la implicació en el territori**, connectant-lo i vinculant-lo amb una societat, amb el seu entorn proper, amb una història i amb la seva capacitat d'arrelament en un món canviant.

Però no només això, sinó que proposem al docent que, a partir d'aquestes activitats i el treball d'aquests valors, aprofiti i en promogui d'altres implícits en la temàtica, com són el **respecte per la diversitat, la memòria col·lectiva, les possibilitats d'evolució i transformació cultural, l'esperit crític, la capacitat de reflexió**, etc.

Ens interessa aconseguir que l'alumnat, a partir del reconeixement d'aquestes activitats com a font de riquesa col·lectiva i instrument de creixement personal, sigui conscient que pot participar en la seva construcció i esdevenir un **ciutadà compromès amb el seu entorn i la transformació de la societat**.

1.2. Objectius didàctics

La proposta planteja que l'alumnat sigui competent per:

1. Identificar diferents activitats de cultura popular i tradicional catalana, com a exemples de patrimoni cultural de la humanitat i instruments de representació col·lectiva, per valorar la importància de preservar-les al llarg de la història.
2. Diferenciar entre manifestacions culturals intangibles i tangibles, a través de la reflexió sobre les principals activitats de cultura popular i tradicional catalanes, per reconèixer-ne els valors socials implícits (integració, identitat, cohesió social, etc.).
3. Detectar i explicar com les activitats de cultura tradicional i popular catalanes integren totes les persones que volen participar activament en la seva posada en marxa, per entendre que pot participar-hi, atenent a les seves afinitats i als seus interessos.
4. Participar en activitats de cultura popular i tradicional catalanes, assumint el compromís, l'esforç i la generositat que requereixen, per ser conscient de la seva capacitat de transformació personal i de l'entorn.

1.3. Activitats

Per a l'alumnat d'ESO s'ofereix la possibilitat que el grup classe s'adreci a un equipament de la Xarxa de les Cases de la Festa per participar en el taller **Un quatre de vuit amb folre i...**, on d'una forma dinàmica l'alumnat s'endinsarà en aquesta activitat tan arrelada a casa nostra.

Més enllà d'aquesta experiència, per dotar-la de significació i funcionalitat, es planteja un treball complementari que es farà a l'aula, centrat en la cultura popular i tradicional que evidenciï la importància d'aquestes manifestacions culturals en la vida col·lectiva de la ciutat.

Així doncs, el programa d'activitats que tot seguit us presentem es concreta de la manera següent:

	Activitat	Descripció	Lloc i temps estimat de desenvolupament	Material docent	Fitxes alumnes
PRE-VISITA	La cultura popular, un bé per a tots	Presentació del tema: la cultura popular i tradicional	Aula 2 h	x	x
	Un 4 de 8 amb folre i... <i>Presentació</i>	Activitat de motivació i activació de coneixements previs sobre els castellers	Aula 50 min	x	x
VISITA	Un 4 de 8 amb folre i... <i>Taller</i>	Activitat entorn dels castellers	Cases de la Festa 2 h	x	
POST-VISITA	Fes teva la festa	Propostes d'activitats i dinàmiques per concloure l'activitat o projectar-la.	Aula	x	

Aquest dossier detalla la proposta descrivint les activitats i aportant orientacions didàctiques per desenvolupar-la a l'aula. D'altra banda es compta amb un material directament adreçat a l'alumnat perquè faci de suport a l'activitat.

2. Previsita

2.1. La cultura popular, un bé per a tothom

a) Presentació

Aquesta primera activitat es presenta com un treball previ a l'aula que permet emmarcar l'experiència que s'aborda des del programa d'activitats educatives de les Cases de la Festa per a aquestes edats. La seva funció és activar les informacions prèvies que els alumnes tenen sobre el tema i presentar els conceptes clau sota els quals es treballa el programa per a aquestes edats.

La proposta contempla el desenvolupament en dues sessions, però en funció de l'interès dels alumnes i del temps de què disposem podem ampliar-la o escurçar-la.

L'activitat s'estructura de la manera següent:

- Presentació. *La cultura popular, un bé per a tothom* (30 min)
- *Podrien arribar a ser patrimoni?* (20 min)
- *Defensa el teu patrimoni cultural* (40 min)
- Cloenda de l'activitat (10 min)

b) Contingut

La cultura popular, un bé per a tothom.

L'activitat començaria amb la presentació de dues imatges de manifestacions de cultura popular catalanes, una de la Patum de Berga i una altra dels castellers. Aquestes imatges van acompanyades d'una breu explicació que indica que ambdues han estat reconegudes per la Unesco com a patrimoni cultural immaterial de la humanitat.

Aquí es planteja un debat a partir de les preguntes obertes següents:

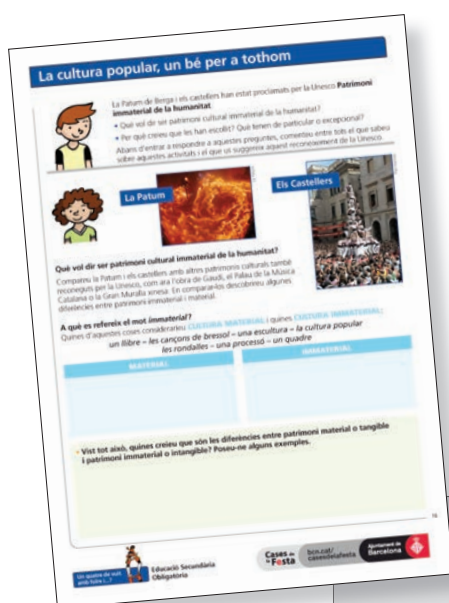
- Què significa que aquestes dues manifestacions hagin estat declarades patrimoni cultural immaterial de la humanitat?
- Per què creieu que les han escollit? Quines són les seves particularitats?

Per tenir més informació de per què s'han declarat patrimoni cultural immaterial de la humanitat, compartim aquests dos enllaços, on trobareu més informació detallada:

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=es&pg=00011&RL=00156>

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=es&pg=00011&RL=00364>

Alhora, compartim amb vosaltres la definició, elaborada per la Unesco, de patrimoni cultural immaterial o intangible: (<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=es&pg=00022&art=art2#art2>): "S'entén per patrimoni cultural immaterial els usos, representacions, expressions, coneixements i tècniques –juntament amb els instruments, objectes, artefactes i espais culturals que els són inherents– que les comunitats, els grups i en alguns casos els individus, reconeixen com a part integrant del seu patrimoni cultural. Aquest patrimoni cultural immaterial, que es transmet de generació en generació, és recreat constantment per les comunitats i grups en funció del seu entorn, la seva interacció amb la natura i la seva història, infontent un sentiment d'identitat i continuïtat i contribuint així a promoure el respecte de la diversitat cultural i la creativitat humana. Als efectes d'aquesta Convenció, es tindrà en compte únicament el patrimoni cultural immaterial que sigui compatible amb els instruments internacionals de drets humans existents i amb els imperatius de respecte mutu entre comunitats, grups i individus i de desenvolupament sostenible."

A continuació es demanarà als alumnes que investiguin què és el patrimoni cultural immaterial o intangible. Per fer-ho, demanarem que identifiquin les diferències amb el patrimoni cultural tangible. Els proposarem que posin exemples i mostres representatives de cadascuna. Com a exemple de patrimoni cultural tangible podem parlar de llocs, monuments, manifestacions artístiques, etc. (el Palau de la Música o la Sagrada Família). En canvi, les manifestacions immaterials no tenen forma d'objecte o creació tangible, sinó que són produccions efímeres que difícilment poden quedar guardades o enregistrades amb tota la seva intensitat (contes, rondalles, cançons, músiques, balls, processons, etc.).

Aquesta característica determina que la seva supervivència al llarg del temps depengui de la implicació i participació de tothom. Si ningú les seguís, simplement desapareixerien les manifestacions immaterials i, també, una oportunitat de compartir moments intensos, festius i emocionants entre les persones d'una mateixa comunitat. Alhora, aquesta participació fa que estiguin en contínua evolució, que absorbeixin les influències de totes i cadascuna de les persones que hi intervenen.

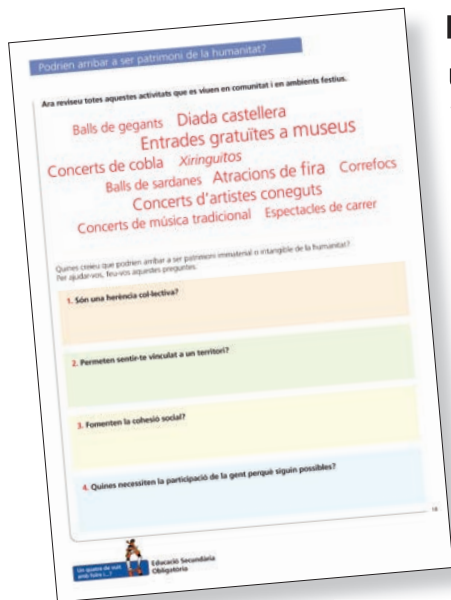
Per tancar aquesta primera proposta es planteja a l'alumnat que elabori el seu propi argument respecte a la importància de les manifestacions de cultura popular. Segons el senzill text exposat convindria destacar als nois i a les noies que aquestes manifestacions culturals tenen un fort impacte en el desenvolupament de valors socials i personals, entre els quals es destaquen els següents:

- Tradicional i contemporani (són tradicions que es transmeten de generació en generació però que es van adaptant al llarg del temps).
- Integrador (contribueixen a la cohesió social i fomenten el sentit d'identitat i responsabilitat, que ajuda als individus a arrelar-se en un territori).
- Representatiu (és un element propi d'una comunitat i fomenta la seva identitat).
- Popular (ha de ser reconegut per la comunitat que el crea, el manifesta i el transmet).

Cal tenir en compte que el nivell d'informació i significació del que volen dir aquestes activitats pot ser molt diferent entre uns i altres. Hi ha alumnes que viuen amb intensitat aquestes activitats i altres que no hi paren tanta atenció. Per aquest motiu, el nivell de coneixement a l'aula pot ser molt divers. Convé dedicar temps perquè uns i altres s'expliquin, presentin davant del grup les seves experiències i comparteixin els dubtes i les emocions que aquestes activitats els provoquen.

També cal parar atenció en el fet que les activitats de cultura popular i tradicional formen part del patrimoni cultural viu. Costums, celebracions, balls, músiques... són part d'aquesta riquesa cultural, que pren formes diverses a cada territori i que evoluciona al ritme de la seva societat. Si el grup és culturalment divers, serà molt enriquidor destinar un temps a comentar altres manifestacions de cultura popular i tradicional. A més, es pot reflexionar sobre com s'han anat integrant al territori altres manifestacions culturals tradicionals i culturals d'altres pobles, les quals enriqueixen aquest patrimoni i són un element de cohesió social.

Podrien arribar a ser patrimoni de la humanitat?

Un cop plantejat el tema es proposarà un llistat amb diferents activitats perquè es valori fins a quin punt podrien ser considerades sota els criteris que s'han explicat anteriorment.

A partir d'aquesta primera pregunta, es demanarà que reflexionin, en petits grups, sobre aquestes qüestions, que pensin en festes i tradicions que es celebren al barri on viuen i en altres manifestacions de cultura popular i tradicional que poden conèixer per valorar fins a quin punt són una mostra representativa de la cultura que compartim.

1. **Són una herència col·lectiva?**
2. **Permeten sentir-te vinculat a un territori?**
3. **Fomenten la cohesió social?**
4. **Quines necessiten la participació de la gent perquè siguin possibles?**

La finalitat és destacar aspectes com ara el nivell d'identificació personal amb què aquesta activitat promou el nivell de representació d'un poble amb una història compartida i el sentiment de cohesió social viscut en participar-hi.

A la posada en comú, amb tots els joves i a partir de les reflexions prèvies de cada grup, intentarem respondre a la pregunta següent:

Quines activitats podrien arribar a ser considerades patrimoni cultural intangible de la humanitat? Per què?

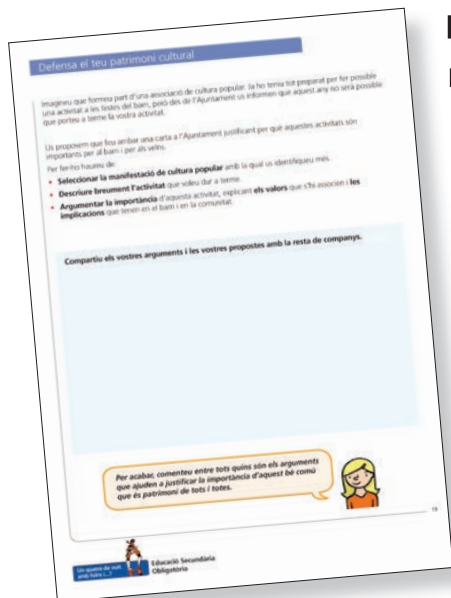
Caldrà entendre que sí que ho són aquelles que:

- Són activitats que es transmeten de generació en generació i que al llarg del temps s'han anat adaptant a cada moment social i cultural.
- Contribueixen a fomentar la cohesió social i el sentit d'identitat i responsabilitat, que ajuda els individus a arrelar-se i implicar-se a un territori.
- Representen un element propi d'una comunitat i en reforcen la identitat.
- Són reconegudes per la comunitat que les ha creat i les comparteix amb les altres.

Balls de gegants Diada castellera
Entrades gratuïtes a museus
Concerts de cobla Xiringuitos
Balls de sardanes Atracions de fira Correfocs
Concerts d'artistes coneguts
Concerts de música tradicional Espectacles de carrer

En funció del coneixement del grup, si ho creiem necessari, podem presentar materials multimèdia que permetin conèixer amb més detall les diferents manifestacions culturals. Al final d'aquest document trobareu un seguit de recursos audiovisuals que us poden servir de suport.

Defensa el teu patrimoni cultural

La darrera activitat planteja un cas hipotètic en què l'alumnat, en subgrups de quatre o cinc membres, hauran de representar una comissió de festa i escollir una manifestació de cultura popular i tradicional que sigui significativa del seu barri o ciutat i els representi.

Un cop escollida l'activitat, plantejarem una situació hipotètica en què l'Ajuntament ha decidit fer desaparèixer aquesta activitat de la programació de les festes anuals. El que es demana als grups és que elaborin una carta en què intentin convèncer l'Ajuntament perquè no elimini aquesta festa, ja que es tracta d'un element identificatiu del barri o de la ciutat.

L'objectiu és que esmentin els valors que atribueixen a les activitats seleccionades per explicar com s'hi identifiquen.

Un cop elaborades les cartes, les posarem en comú i analitzarem en grup les diferents raons que s'han detectat per preservar les festes triades. Finalment, reflexionarem sobre si ens semblen raons apropiades per comunicar a l'Ajuntament.

En el moment de compartir els seus arguments serà interessant destacar els aspectes següents:

- És un element de cohesió social.
- És un element d'integració.
- Afavoreix valors com la identitat cultural, l'esforç, la cooperació, la implicació, la participació, etc.
- Ens ajuda a mantenir la memòria cultural col·lectiva.
- És una font d'arrelament al territori.

c) Cloenda de l'activitat

En finalitzar la sessió convé remarcar els trets i valors de les manifestacions culturals intangibles: tradició, integració, representació i participació.

Aquest moment també ofereix l'oportunitat d'informar el grup de la realització de l'activitat que faran a les Cases de la Festa, on tindran l'oportunitat de descobrir un equipament i una activitat molt vinculada amb la festa, la cultura popular i tradicional i la participació ciutadana.

2.2. Un quatre de vuit amb folre i...?

a) Presentació

Aquesta activitat es planteja com a activitat de preparació a la visita de les Cases de la Festa.

La seva intenció és presentar la temàtica i crear expectatives respecte a l'activitat que es desenvoluparà a la Casa de la Festa per generar entre l'alumnat curiositat i interès pel món dels castellers.

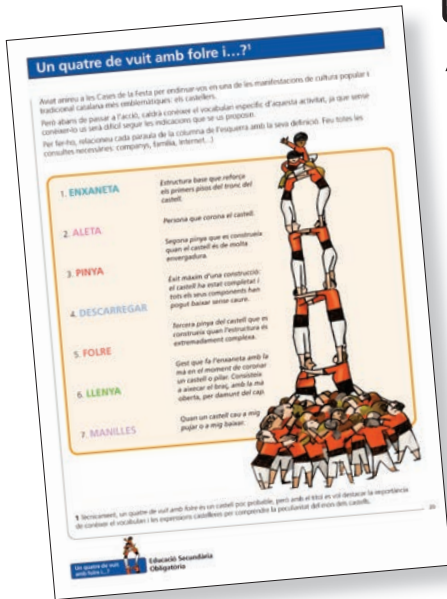
La proposta s'estructura de la manera següent:

- Presentació de l'activitat. *Un quatre de vuit amb folre i...* (20 min)
- *D'on vénen i cap a on van?* (20 min)
- Cloenda. *Informacions sobre la visita* (10 min)

b) Contingut

Un quatre de vuit amb folre i... ?

A l'inici del material de l'alumne es fa una senzilla presentació del tema que es treballarà al llarg de la sessió i que posteriorment aprofundiran a les Cases de la Festa.

En presentar la proposta podem demanar què saben sobre el tema i fins a quin punt estan familiaritzats amb aquesta activitat. La mateixa fitxa de l'alumne així ho planteja. Però abans d'entrar-hi serà interessant que l'alumnat comparteixi la seva opinió i informació sobre els castells i els castellers, si n'han vist mai en directe, si hi han participat i quina opinió els mereixen.

Un cop situat el tema els podem demanar què entenen per un quatre de vuit amb folre (4/8 amb folre). Aquesta estructura castelleres és poc probable, però informa sobre el fet que en el món dels castells hi ha un seguit de vocabulari específic que ajuda a entendre i saber valorar el que cada figura proposa. Per fer-ho més evident es proposa que relacionin un seguit de paraules i expressions castelleres amb el seu significat.

Tot plegat permetrà saber quin és el punt de partida de l'alumnat, la seva disposició envers el tema i ajustar la informació necessària i els elements de motivació per fer més significativa l'activitat a les Cases de la Festa.

Tot seguit compartim la relació correcta entre mots i expressions amb el seu significat:

1. ENXANETA	Estructura base que reforça els primers pisos del tronc del castell.
2. ALETA	Persona que corona el castell.
3. PINYA	Segona pinya que es construeix quan el castell és de molta envergadura.
4. DESCARREGAR	Èxit màxim d'una construcció: el castell ha estat completat i tots els seus components han pogut baixar sense caure.
5. FOLRE	Tercera pinya del castell que es construeix quan l'estructura és extremadament complexa.
6. LLENYA	Gest que fa l'enxaneta amb la mà en el moment de coronar un castell o pilar. Consisteix a aixecar el braç, amb la mà oberta, per damunt del cap.
7. MANILLES	Quan un castell cau a mig pujar o a mig baixar.

D'on vénen i cap a on van?

D'on vénen i cap a on van?

L'any 2010 els castells van ser declarats per la Unesco patrimoni cultural immaterial de la humanitat. Aquesta fita reconeix que són una manifestació identitatària del català que es transmet de generació en generació i promou el sentiment de comunitat, de cohesió i valors socials. Compartim-los una mica més. Si us plau, us expliquem alguns moments importants de la seva història, però desambalgats. Moltes hauríeu de reconèixer-los amb la cronologia dels fets més importants i situar-los en l'espai del temps que s'indica més avall. Endavant!

- Els castells són declarats patrimoni immaterial de la humanitat per la Unesco.
- Es documenten els primers castells que acompanyen la processó de la Mare de Déu de la Candelera. L'interès se centra en la torre humana i en el procés del ball que la precedeix.
- Apareixen colles arreu del món (de Xina i Xile).
- Neixen a Valls dues agrupacions anomenades el món dels castells, la dels pagesos i la dels menestrals.
- Ball de València, els balladors finalitzen la dansa aixecant una petita torre humana.
- Arriba a Barcelona l'època dels castells humans i es formen les primeres colles castelleres a la ciutat.
- Apareixen colles a tot Catalunya: Lleida, Girona, Manresa... Fins i tot a Mallorca i a Catalunya del Nord.

El origen: Abans del 1800
De la dansa al castell 1801
Primeres agrupacions 1805
Els castells arriben a Barcelona 1970-1980
Expansió catalana pel territori català 1990-2000
El reconeixement de la Unesco 2010
Actualitat 201...

Com veieu, els castells han acompanyat la nostra història al llarg de molts anys, i amb tota seguretat sabem com el treball en equip, la participació, el respecte per la diversitat i l'espert d'autoprotecció hi són molt a veure.

Amé quins valors relacionats veueu els castells i per què?

Ara ja estau preparats per carregar un castell a les Cases de la Festa, esperem que us feu feina!

Un castell és un treball en equip. Educació Secundària Obligatòria

Els castells, com a manifestació de cultura popular, ens han acompanyat i han estat present al llarg del temps. La seva història està arrelada a un poble i a un territori i conèixer-la ens donarà pas a parlar dels valors que fan que aquesta activitat connecti amb les persones fins al punt de comprometre's amb aquesta manifestació i amb la seva gent per mantenir-la viva.

Per fer-ho es planteja un senzill exercici en el qual s'ha de seguir un eix cronològic de la història dels castellers a casa nostra, que tot seguit compartim:

La majoria d'historiadors pensen que els castells actuals deriven de l'antic **Ball de Valencians**, un ball carregat, com molts que es conserven a la nostra terra. Els balladors acabaven les seves evolucions amb una apoteosi final: l'aixecament d'una petita torre humana.

Però no és fins l'any **1801** que es documenten els primers castells tal com els coneixem avui dia. Va ser a la ciutat de Valls, popularment coneguda com a Bressol dels Castells. Aquell any es van celebrar per primera vegada les festes decennals de la Mare de Déu de la Candelera i diversos castells van acompanyar la processó.

L'afició va arrelar tan profundament que el **1805 ja hi ha a Valls dues colles de castellers: la dels pagesos i la dels menestrals**. A partir d'aquest moment no és difícil comprendre com l'interès per la torre (l'apoteosi final) es va menjar el que podia tenir el ball pròpiament dit.

D'ençà d'aquest 1805, els castells tingueren diferents períodes, d'acord amb el context de vicissituds sociopolítiques que van viure els nostres avantpassats. Així, durant el segle XIX es passa d'una primera època d'or amb castells de nou pisos fins a la decadència de final de segle.

A la segona dècada del XX apareixen colles a Tarragona i al Vendrell, que creen una forta rivalitat amb les colles Vallenques.

Però no és fins **als anys 70** que els castells surten de la zona "tradicional" i arriben a **Barcelona** i la seva àrea metropolitana.

Però el gran esclat casteller s'origina a la **dècada dels 90, on apareixen colles a tot Catalunya** (Lleida, Girona, Manresa, etc.) i fins i tot a Mallorca i a la Catalunya del Nord.

Actualment s'està vivint una segona expansió amb l'aparició de colles a poblacions fins ara no castelleres –com Berga i Solsona– i a l'estranger (la Xina i Xile).

Un quatre de vuit amb folre i...?

Educació secundària obligatòria

Fes teva la cultura popular

Un cop compartit el resultat de l'eix cronològic es proposa investigar, parlar i opinar sobre els valors associats a l'activitat castellera. Tot seguit en destaquem alguns, però segur que a l'aula en poden aparèixer molts altres:

Els castells tenen uns **valors** intrínsecs, gràcies als quals els castells han estat declarats patrimoni immaterial de la humanitat per la Unesco.

Algun d'aquests valors són:

- El **treball en equip** (la importància de l'esforç personal per assolir un objectiu).
- La **integració** (la tolerància i el respecte per la diferència).
- La **participació** (el compromís personal envers la resta del col·lectiu i el valor de les relacions interpersonals).
- La **comunicació** (la capacitat de comunicar-se).
- L'**esperit d'autosuperació** personal i col·lectiu.

I en destaquen altres:

- La solidaritat personal i també col·lectiva, més enllà de l'activitat castellera.
- L'autoestima i la confiança envers els companys.
- El treball ben fet.
- La lliure acceptació de la tasca assignada i l'autodisciplina.
- La importància de les fites col·lectives, perquè en els castells no hi ha resultat ni avaluació individual i perquè és una activitat on tothom és necessari però ningú és imprescindible.

c) Cloenda. Informacions sobre la visita

Aquest serà el moment de presentar la visita a les Cases de la Festa, de compartir amb l'alumnat quan s'hi anirà i què hi faran i d'aprofitar per recordar tots els aspectes relacionats amb les sortides que feu.

*Aquesta activitat no es fa a totes les cases de la Xarxa de Cases de la Festa.
Al web <http://www.bcn.cat/casesdelafesta/educacio> trobareu la informació actualitzada.*

A l'apartat de recursos trobareu alguns enllaços, llibres i altres referències relacionades amb els castellers.

3. Visita. Un quatre de vuit amb folre i...?

Aquesta activitat suposa el moment de participar en una experiència directa relacionada amb el món dels castellers.

3.1. Dades tècniques

Grups	Grup classe d'ESO
Durada de l'activitat	Dues hores
Lloc de realització	Al web http://www.bcn.cat/casesdelafesta/educacio trobareu la informació pertinent.

3.2. Presentació i propòsit

L'activitat pretén que els alumnes descobreixin de prop el món dels castells, tant a nivell tècnic com a nivell de valors associats a la pràctica casteller. En acabar l'activitat, el grup haurà de conèixer algunes de les formacions castelleres més populars, valorar l'esforç realitzat per part de les colles castelleres en el dia a dia, comprendre les emocions que es generen a partir d'una exhibició casteller, identificar el seu valor personal i social i entendre la significació que prenen els castells com un element emblemàtic i representatiu de la nostra cultura.

3.3. Objectius

A partir de plantejaments conceptuals, de l'experimentació directa i del treball en grup, els alumnes coneixeran diferents aspectes relacionats amb el món casteller i aprendran a gaudir d'aquesta pràctica.

Els plantejaments didàctics generals de l'activitat persegueixen els objectius següents:

Descobrir el món dels castellers:

- Definir el concepte de *castell*.
- Analitzar les diferents parts de què consta un castell.
- Identificar els elements que conformen la indumentària d'un casteller.
- Conèixer el vocabulari específic i les expressions pròpies de la pràctica casteller.
- Reconèixer tots aquells elements externs que fan possible aquesta pràctica.
- Entendre el món casteller com una manifestació de caràcter patrimonial.

Valorar la cultura popular i tradicional a través dels castellers:

- Aprendre a valorar el treball col·laboratiu, la superació personal i l'assoliment de l'èxit.
- Enumerar els valors personals i de grup que es generen a partir d'aquesta pràctica.
- Gaudir de l'espectacle, sentir-se capacitat i animat per formar part d'una colla casteller.

3.4. Continguts de la sessió

La seqüència de l'activitat "Un quatre de vuit amb folre i...?" s'estructura en tres fases:

- **Fase inicial:** es presentarà l'activitat que es durà a terme durant la sessió d'una forma motivant i engrescadora i es contextualitzarà l'acció en el marc de la cultura popular i tradicional.
- **Fase de desenvolupament:** es desenvoluparan dues dinàmiques experimentals relacionades amb la pràctica casteller; la primera estarà relacionada amb els valors associats a les colles castelleres i la segona es vincularà amb la part més tècnica, vistosa i acrobàtica de l'activitat.
- **Fase de síntesi:** s'assajarà tot allò que s'hagi après a partir d'una proposta dinàmica on es prengui consciència de com es poden continuar aprenent i descobrint, més a fons, aspectes relacionats amb la temàtica treballada.

La visita es realitza amb reserva prèvia a través del PAE (Programa d'activitats escolars del Consell de Coordinació Pedagògica de Barcelona) www.bcn.cat/educacio/pae o directament des del web de les Cases de la Festa <http://www.bcn.cat/casesdelafesta/educacio>.

4. Postvisita

4.1. Presentació

Aquesta darrera fase té per objectiu tancar el procés encetat amb el **Programa d'activitats educatives de les Cases de la Festa**.

Un cop realitzades les activitats a l'aula i a les Cases de la Festa, es planteja un tancament sota dos enfocaments:

- Generalista, centrat en la cultura popular i tradicional, en el qual es destacarà el valor de ser protagonistes d'activitats culturals emocionants, properes i espectaculars que estan arrelades a la ciutat i fan que aquesta sigui més divertida, amable i participativa.
- Centrat en l'activitat desenvolupada a les Cases de la Festa, en aquest cas els castells i els castellers, per recordar l'experiència viscuda i tot el que s'ha descobert a través de les activitats realitzades.

Tot seguit es planteja una proposta que pot respondre, amb senzilles variacions, a tots dos enfocaments alhora.

4.2. Fes teva la festa

L'objectiu és insistir en l'aspecte participatiu, de compromís i cultural de les activitats que configuren les festes populars.

Per tant, es demanarà als alumnes que ens ajudin a organitzar la festa major del barri de l'any vinent. Es transmetrà als alumnes que l'ajuntament ens ha encarregat que elaborem el programa de la festa major del barri i que dissenyem els materials promocionals que serviran per convocar la resta de ciutadans i ciutadanes. Per fer-ho, s'organitzarà l'aula en quatre o cinc grups de treball i cada grup dedicarà una sessió de treball a aquesta tasca.

Com que el que interessa és destacar la importància a la participació ciutadana en una festa major, el primer pas serà conèixer quines activitats i manifestacions de cultura popular interessin els veïns i persones que estan vinculats a la zona. Entre tots, per remarcar el caràcter popular i integrador de les festes, s'hauran d'identificar diversos grups implicats a la zona (infants, gent jove, famílies, botigues i comerços que acostumen a implicar-se amb la festa...), amb l'objectiu de recollir l'opinió de tothom.

Un cop identificats es poden distribuir entre els grups de treball i que cadascú dissenyi una breu entrevista que permeti descobrir quines activitats tradicionals els agradaria que incorporés la festa major, com s'ofereixen a participar-hi i amb quins recursos (temps, espais, materials, etc.). Aquestes entrevistes es poden gravar en vídeo o prenent notes per poder analitzar-les posteriorment i treure les conclusions que seran la base per a la proposta.

Un cop obtinguda la informació, caldrà elaborar un anunci del programa de la festa major (pot ser un PowerPoint) que presenti el buidatge i l'anàlisi de l'enquesta realitzada, destacant sobretot el paper de tots els habitants del barri per fer gran i enriquidora la festa major.

Aquest document ha de ser la base per dissenyar la convocatòria que s'enviarà per correu electrònic o postal als veïns, on es recollirà el programa i es destacarà que és una festa de tots i per a tots.

Finalment, caldrà compartir el treball que cada grup haurà fet i consensuar entre tots i totes quin serà el programa ideal i la convocatòria més efectiva per comunicar-lo als veïns i veïnes.

El producte final pot enviar-se a la Casa de la Festa, a la comissió de la festa major o a l'associació de veïns corresponent, i se'ls pot demanar que ens donin un *feedback* de com veuen la proposta i si pensen que és viable portar-la a terme en part o en la seva totalitat.

La durada d'aquesta activitat pot ser flexible, en funció de l'interès del grup i del temps de què es disposi, però s'estima que caldran un mínim de tres sessions.

D'altra banda, també es pot plantejar com una tasca col·lectiva que requerirà una organització flexible a l'aula, en la qual els grups treballin de forma esglaonada, ocupant a cada grup entre una i dues sessions. En aquest cas es repartiria la feina organitzant l'alumnat en tres equips de treball:

1. Un de primer, encarregat de dissenyar l'entrevista (seleccionar els grups als quals l'adreçaran, formulant les preguntes adients i realitzant i enregistrant les entrevistes).
2. Un de segon, encarregat del buidatge de dades i d'elaborar el document que permeti presentar l'interès i el compromís dels veïns i les veïnes.
3. I un de tercer que elabori la proposta de programa final, tenint en compte la feina desenvolupada pels altres equips.

Amb aquesta organització els grups han de demostrar rigor en el seu desenvolupament i confiança en la tasca encomanada a la resta de grups, la qual cosa sens dubte carregarà l'activitat de valor i eficàcia.

4.3. Per anar més enllà

Conscients de la versatilitat i la riquesa del tema, es planteja que aquest tancament també pugui esdevenir un recurs interessant per plantejar als alumnes noves propostes que projectin l'activitat cap a una de nova.

En aquest sentit, al material de recursos trobareu un munt d'activitats (plàstiques, de descoberta, experimentació, musicals, lingüístiques...) associades al món dels castells i els castellers i a la resta de manifestacions de cultura popular i tradicionals que es treballen al **Programa d'activitats educatives de les Cases de la Festa**. A través d'aquestes, es podran obrir noves vies de curiositat i estímul a la descoberta d'aquesta **cultura intangible que és patrimoni dels barcelonins i barcelonines**.

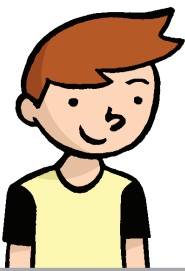

ANNEX 1

Fitxes per a l'alumnat d'educació secundària obligatòria

La cultura popular, un bé per a tothom

La Patum de Berga i els castellers han estat proclamats per la Unesco **Patrimoni immaterial de la humanitat**.

- Què vol dir ser patrimoni cultural immaterial de la humanitat?
- Per què creieu que les han escollit? Què tenen de particular o excepcional?

Abans d'entrar a respondre a aquestes preguntes, comenteu entre tots el que sabeu sobre aquestes activitats i el que us suggereix aquest reconeixement de la Unesco.

La Patum

La Patum

Els Castellers

Coordinadora de Colles Castelleres de Catalunya

Què vol dir ser patrimoni cultural immaterial de la humanitat?

Compareu la Patum i els castellers amb altres patrimonis culturals també reconeguts per la Unesco, com ara l'obra de Gaudí, el Palau de la Música Catalana o la Gran Muralla xinesa. En comparar-los descobrireu algunes diferències entre patrimoni immaterial i material.

A què es refereix el mot *immaterial*?

Quines d'aquestes coses consideràrieu **CULTURA MATERIAL** i quines **CULTURA IMMATERIAL**:

*un llibre – les cançons de bressol – una escultura – la cultura popular
les rondalles – una processó – un quadre*

MATERIAL	IMMATERIAL

- Vist tot això, quines creieu que són les diferències entre patrimoni material o tangible i patrimoni immaterial o intangible? Poseu-ne alguns exemples.

I per què creieu que des de la Unesco es reconeix les manifestacions de cultura popular? Per poder respondre a aquesta pregunta llegiu el que tot seguit se us exposa.

Les mostres de **cultura popular** tenen una gran importància entre les persones perquè:

- Són tradicions que es transmeten de generació en generació però que es van adaptant al llarg del temps.
- Suposen una important herència col·lectiva que necessita les persones per tirar endavant. Aquesta herència està vinculada, alhora, als territoris perquè és pròpia d'un lloc concret i d'una comunitat. Per tant, cada cultura té les seves manifestacions culturals.
- Com que estan relacionades amb un poble i amb un territori, aquesta herència permet que les persones puguin sentir que hi pertanyen. Llavors es fomenta la cohesió social i el sentiment d'identitat, que ajuda les persones a arrelar-se en la seva comunitat.
- El sentiment de pertinença reforça el de comunitat, perquè saben que comparteixen el mateix amb altres persones.
- Aquest sentiment de grup incita a:
 - compartir i comprometre's de forma voluntària
 - participar i gaudir d'allò que els uneix i arrela
 - divulgar i transmetre als altres la cultura que comparteixen.

Tenint en compte aquesta herència col·lectiva i el que suposa per a les persones que la comparteixen i estan en contacte, perquè creieu que des de la UNESCO es reconeixen manifestacions de la cultura popular?

Ara reviseu totes aquestes activitats que es viuen en comunitat i en ambients festius.

Balls de gegants Diada castellera
Entrades gratuïtes a museus
Concerts de cobla *Xiringuitos*
Balls de sardanes Atraccions de fira Correfocs
Concerts d'artistes coneguts
Concerts de música tradicional Espectacles de carrer

Quines creieu que podrien arribar a ser patrimoni immaterial o intangible de la humanitat?
Per ajudar-vos, feu-vos aquestes preguntes:

1. Són una herència col·lectiva?

2. Permeten sentir-te vinculat a un territori?

3. Fomenten la cohesió social?

4. Quines necessiten la participació de la gent perquè siguin possibles?

Imagineu que formeu part d'una associació de cultura popular. Ja ho teniu tot preparat per fer possible una activitat a les festes del barri, però des de l'Ajuntament us informen que aquest any no serà possible que porteu a terme la vostra activitat.

Us proposem que feu arribar una carta a l'Ajuntament justificant per què aquestes activitats són importants per al barri i per als veïns.

Per fer-ho haureu de:

- **Selecció de la manifestació de cultura popular** amb la qual us identifiqueu més.
- **Descriure breument l'activitat** que voleu dur a terme.
- **Argumentar la importància** d'aquesta activitat, explicant **els valors** que s'hi associen i **les implicacions** que tenen en el barri i en la comunitat.

Compartiu els vostres arguments i les vostres propostes amb la resta de companys.

Per acabar, comenteu entre tots quins són els arguments que ajuden a justificar la importància d'aquest bé comú que és patrimoni de tots i totes.

Un quatre de vuit amb folre i...?¹

Aviat anireu a les Cases de la Festa per endinsar-vos en una de les manifestacions de cultura popular i tradicional catalana més emblemàtiques: els castellers.

Però abans de passar a l'acció, caldrà conèixer el vocabulari específic d'aquesta activitat, ja que sense conèixer-lo us serà difícil seguir les indicacions que se us proposin.

Per fer-ho, relacioneu cada paraula de la columna de l'esquerra amb la seva definició. Feu totes les consultes necessàries: companys, família, internet...)

1. ENXANETA

Estructura base que reforça els primers pisos del tronc del castell.

2. ALETA

Persona que corona el castell.

3. PINYA

Segona pinya que es construeix quan el castell és de molta envergadura.

4. DESCARREGAR

Èxit màxim d'una construcció: el castell ha estat completat i tots els seus components han pogut baixar sense caure.

5. FOLRE

Tercera pinya del castell que es construeix quan l'estructura és extremadament complexa.

6. LLENYA

Gest que fa l'enxaneta amb la mà en el moment de coronar un castell o pilar. Consisteix a aixecar el braç, amb la mà oberta, per damunt del cap.

7. MANILLES

Quan un castell cau a mig pujar o a mig baixar.

¹ Tècnicament, un *quatre de vuit amb folre* és un castell poc probable, però amb el títol es vol destacar la importància de conèixer el vocabulari i les expressions castelleres per comprendre la peculiaritat del món dels castells.

D'on vénen i cap a on van?

L'any 2010 els castells van ser declarats per la Unesco patrimoni cultural immaterial de la humanitat. Aquest fet reconeix que són una manifestació identitària de Catalunya que es transmet de generació en generació i promou el sentiment de comunitat, de cohesió i valors socials.

Coneguem-los una mica més. Tot seguit us expliquem alguns moments importants de la seva història, però desendregats. Vosaltres haureu de relacionar-los amb la cronologia dels fets més importants i situar-los en l'eix del temps que trobareu més avall. Endavant!

- Els castells són declarats patrimoni immaterial de la humanitat per la Unesco.
- Es documenten els primers castells que acompanyen la processó de la Mare de Déu de la Candelera. L'interès se centra en la torre humana i es prescindeix del ball que la precedia.
- Apareixen colles arreu del món (la Xina i Xile)
- Neixen a Valls dues agrupacions entorn del món dels castells, la dels pagesos i la dels menestrals.
- Ball de Valencians, els balladors finalitzen la dansa aixecant una petita torre humana.
- Arriba a Barcelona l'interès pels castells humans i es formen les primeres colles castelleres a la ciutat.
- Apareixen colles a tot Catalunya: Lleida, Girona, Manresa... Fins i tot a Mallorca i a la Catalunya del Nord.

Els orígens. Abans del 1800

De la dansa al castell 1801

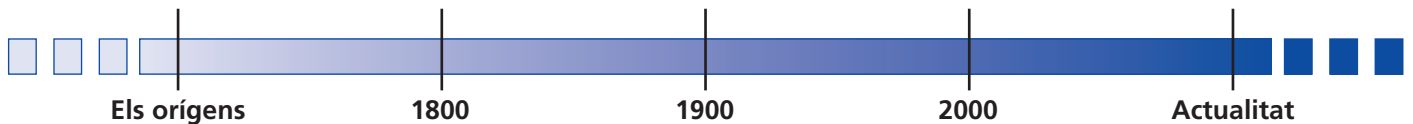
Primeres agrupacions 1805

Els castells arriben a Barcelona 1970-1980

Expansió castellera pel territori català 1990-2000

El reconeixement de la Unesco 2010

Actualitat 201...

Com veieu, els castells han acompanyat la nostra història al llarg de molts anys, i amb tota seguretat valors com **el treball en equip, la participació, el respecte per la diversitat i l'esperit d'autosuperació** hi tenen molt a veure.

Amb quins valors relacioneu vosaltres els Castellers i per què?

Ara ja esteu preparats per descarregar un castell a les Cases de la Festa, esperem que no feu llenya!

Un quatre de vuit amb folre i...?

Educació secundària obligatòria

ANNEX 2

Recursos

Cultura popular i valors

Publicacions:

- Bargalló, Josep. *Cultura popular, cultura nacional. Elogi de la diversitat i la interculturalitat (Reflexions a l'entorn de l'estructuració d'un model festiu i simbòlic plural)*. Disponible en línia a: <http://www.festes.org/arxius/elogidiversitat.pdf> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Quintana, Jordi; i Jordi Cerdà. "Cultura popular, cultures populars i escola", *Perspectiva escolar*, núm. 293, p. 2-9, 2005. Disponible també en línia a: http://www.ub.edu/ntae/jquintana/articles/QuintanaCerdà_culturesPE.pdf [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Quintana, Jordi; i Jordi Puig. *Les Cases de la Festa a Barcelona: imatgeria, foc i música*, col. Quaderns del Consell de Coordinació Pedagògica, núm. 6, ed. Institut Municipal d'Educació de Barcelona, 2013.
- Soler, Joan. *Enciclopèdia de la Fantasia Popular Catalana*. Barcelona, Barcanova, 1998.
- Soler, Joan. *Cultura popular tradicional*. Barcelona, Pòrtic, 2001.
- Soler, Joan (dir.). *Tradicioniari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Vol 4. La festa. Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2005.
- Soler, Joan. "Apunts sobre la cultura popular a l'escola". *Escola Catalana*, vol. 45, núm. 466, p. 15-16, 2010. Disponible també en línia a: <http://www.omnium.cat/ca/article/apunts-sobre-la-cultura-popular-a-l-escola-3983.html> [Consulta: 18 de desembre del 2012].

Recursos audiovisuals:

- "El valor de la cultura popular", programa radiofònic de Catalunya Ràdio, 15 d'agost del 2012: <http://www.catradio.cat/reproductor/658113> [Consulta: 18 de desembre del 2012].

Elc castellers

Recursos audiovisuals:

- Castellers de Vilafranca. Programa *30 Minuts*. Televisió de Catalunya. 1a part: <http://www.youtube.com/watch?v=hZ8EWThPupk> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Castellers de Vilafranca. Programa *30 Minuts*. Televisió de Catalunya. 2a part.
- Castellers de Vilafranca. Programa *30 Minuts*. Televisió de Catalunya. 3a part: <http://www.youtube.com/watch?v=X3M7vvDisVk> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Castellers de Vilafranca. Documental *L'anxaneta*: <http://www.youtube.com/watch?v=qQBjSYkYYGY> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Interactiu de BTV sobre els Castellers de Sants, de la Vila de Gràcia, del Poble Sec i de la Sagrada Família, que van participar a la diada castellera de la Mercè 2010: <http://www.btv.cat/btvnoticies/2010/09/24/els?castellers?de?la?ciutatse?citen?a?la?diada?de?la?merce?2010/> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Videoclip d'Strombers, "Tocant el cel amb la mà": <http://www.youtube.com/watch?v=Pm-YgfXXK98&feature=related> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Videoclip de la Unesco. *Human Towers*: <http://www.youtube.com/watch?v=-iSHfrmGdyo> [Consulta: 18 de desembre del 2012].

- Pàgina de la Coordinadora de colles castelleres on podeu trobar, entre altres informacions, l'enllaç als programes de ràdio i televisió dedicats al món casteller: <http://www.ccc.cat/links-cas/televisiones> [Consulta: 18 de desembre del 2012].

Publicacions:

- *Nens del Vendrell. 75 anys d'històries castelleres*. Col. L'agulla (sèrie gran), núm. 13, Edicions el Mèdol, 2002.
- Guia didàctica: *Fem un castell*. Camp d'aprenentatge de Tarragona. Disponible en línia a: <http://cdatarragona.net/publicacionspublicacions/tarragona-urbanatarragona-urbana/fem-un-castell-guia-didactica/fem-un-castell-guia-didactica/> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Declaració dels Castellers com a patrimoni immaterial de la humanitat:
 - <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=es&pg=00011&RL=00156>
 - <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=es&pg=00011&RL=00364>
- Almirall, Josep Castells. *Tocant el cel amb la mà*. Barcelona, Triangle Postals, 2011.
- Cuscó i Clarasó, Joan. *El toc de castells. Història i històries d'una música*. Vilafranca del Penedès, Edicions i Propostes Culturals Andana SL, col·lecció Folklore, 2, 2008.

Romanços, contes i poesia:

- Albornà Marimón, Magda. *El petit casteller*. Col·lecció Vailets, 2, Vilafranca del Penedès, Autor Editor, 1999.
- Caballé, Maria; i Salvador Arroyo, il·lustracions de Pilarín Bayés. *Petita història de Jan Julivert*. Editorial Mediterrània SL, 1996.
- Clavé, Anselm. *Els Xiquets de Valls*. Disponible en línia a: <http://www.xtec.cat/~evicioso/altcamp/xiquets.htm> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Duran, Fina; i Jordi París, il·lustracions de Pilarín Bayés. *Petita història dels castellers*. Editorial Mediterrània SL, 1990.
- Espriu, Salvador. *Nosaltres tots, castellers*. Disponible en línia a: <http://www.xtec.cat/~evicioso/altpen/espriu.htm> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Guimerà, Àngel. *L'Enxaneta*. Disponible en línia a: <http://vendrelletresicastells.blogspot.com.es/2012/06/9-angel-guimera-lenxaneta.html> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Martínez Cots, Josep. *La llegenda dels Marrecs de Vilasalut*. Autor Editor, 2011.
- Moyà Domènech, Benvingut. *Castells, castellers i altres contes*. En Maginet tap de bassa, La Galera, 1980.
- Román, Quim. *Rimes castelleres*. Cossetània Edicions, 2002.
- Solsona i Llorens, Lluís. *Romanços castellers*. Colla Castellera Nois de la Torre, 2000.
- Solsona i Llorens, Lluís. *Romanços castellers 2. El 3 de vuit*, 2002.
- Via i Pagès, Lluís. *Quatre relats de nou*. Ramon Nadal Editor, 2002.

Audicions:

- La música dels castells. Enregistraments històrics (1930-2008). Barcelona: DiscMedi. 1 disc (CD), 2002. Inclòs a: Cuscó, Joan. El toc de castells. Història i històries d'una música. Vilafranca del Penedès, Edicions i Propostes Culturals Andana, 2008.
- Arisa, Santi; i Florenci Trullàs. *Epailélé! Enxaneta*, Cobla-Fusió. Barcelona, TVC-Disc, DL 1998, 1 disc (CD). Disponible en línia a: http://www.musicsperlacobla.com/cd.php?id_cd=15. [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Escola de Grallers de Sitges. *Gralles i castells*. Barcelona, Audiovisuals de Sarrià, 1 disc (CD), 1995.
- Ganxets, grallers del Baix Camp; Bufalodre, grallers de Valls; La Canya d'or; Els Vernet. *Terços amunt!* Barcelona: DiscMedi. 1 disc (CD), 2002.
- *Gralles de la Festa Major 98*. Barcelona: FLOC–Ajuntament del Vendrell. 1 disc (CD), 1998.

Recursos lúdics:

- *La gralla i el tabal*. Interactiu. Magda Alegret i Mercè Domeque, 2002: <http://www.edu365.cat/primaria/muds/musica/grallaitabal/01intro.html> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- WebQuest per a cicle superior *El món casteller*, de Rosa Soler, 2011: <https://sites.google.com/site/elmoncasteller/> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- *El joc casteller*. Jocs en línia sobre el món casteller: <http://www.eljoccasteller.cat/elnoujoccasteller/intro.php> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- *El nan casteller*. Joc de construcció. Disponible en línia a: <http://productesdelaterra.cat/jocs/10298-el-nan-casteller-joc-de-40-peces.html> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- iCastellers. Joc per a mòbil. Disponible en línia a: <https://itunes.apple.com/es/app/icastellers/id465260722?mt=8> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Castellers. Joc de taula. Editat per Devir: <http://catalog.devir.es/producto/tablero/castellers/index.htm> [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Còmic de 1972 sobre el món casteller. Disponible en línia a: http://www.castellersdevilafranca.cat/index.php?option=com_castellers&view=premsadetail&id=529 [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Auca dels castellers: <http://www.rodolins.cat/pages/simbols/castellers2.html> [Consulta: 18 de desembre del 2012].

Recursos sobre altres manifestacions de cultura popular:

- Calendari 2012 de Tradicions i Costums. Generalitat de Catalunya: http://www20.gencat.cat/docs/CulturaDepartament/CPCPTC/Documents_Estatics/PU_Publicacions/SD_calendari2012_tot.pdf [Consulta: 18 de desembre del 2012].
- Diversos autors. *Festes tradicionals de Catalunya*. Barcelona, Llabor, 1978.
- Capmany i Farrés, Aureli. *Costums i tradicions catalanes*. Barcelona, 1982.

I a <http://www.bcn.cat/casesdelafesta/educacio> podeu consultar activitats, espais i recursos relacionats.

Projecte didàctic: **Marinva, joc i educació**

Il·lustracions: **Lluís Cadafalch**

Disseny gràfic: **Fons Gràfic**

Fotografies: **diversos autors**

Assessorament pedagògic i implementació del programa educatiu: **Fragment, serveis culturals**

Producció i coordinació: **Servei de Cultura Popular de l'Institut de Cultura de Barcelona**

Copyright: **Marinva, joc i educació i ICUB-Ajuntament de Barcelona**